

Agrita Ozola

PERSONĪBAS NOZĪME MUZEJA LOMAS DEFINĒŠANĀ UN REALIZĀCIJĀ: TUKUMA MUZEJA PIEMĒRS (1953–1960)

Ievads

Jautājums par muzeja lomu sabiedrībā publiskajā telpā apspriests kopš sabiedrībai atvērta muzeja institūcijas veidošanās pirmsākumiem, bet īpaši tas aktualizējās 20. gadsimta pēdējās dekādēs, kad sakarā ar sociāli ekonomiskajām krīzēm daudzviet pasaulē tika samazināts valsts atbalsts kultūrai, tostarp muzejiem, un vajadzēja pamatot finansējuma lietderību. Angļu muzeologs, Starptautiskās muzeju padomes (ICOM) Ētikas komisijas priekšsēdētājs Džefrijs Lūiss (*Geoffrey Lewis*) uzsvēris, ka muzeja ieguldījums sabiedrībā, ko dēvē arī par muzeja lomu, vērtējams kontekstā ar sociāla un politiska rakstura izmaiņām sabiedrībā un muzeja mijattiecībām ar to sabiedrības daļu vai kopienu, kas pilnvarojusi to veikt izglītojošo¹ vai kādu citu lomu.

Amerikāņu muzeoloģe Geila Andersone (*Gail Andersson*) uzskata, ka muzeja loma laika gaitā ir attīstījusies un mainījusies atkarībā no sabiedrības uzskatiem par muzeju un tā jēgu, ka muzeja loma visprecīzāk izpaužas muzeja misijas formulējumā. Muzeju plānošanas un menedžmenta speciālists Barijs Lords (*Barry Lord*) muzeja misiju skaidro kā kodolīgu muzeja mērķu un uzdevumu definējumu, kas atspoguļo kolekciju un programmu būtību un vērienu un kalpo par instrumentu muzeju mērķu sasniegšanā.² Misija ir tas ietvars, kurā tiek samērotas muzeja intereses ar sabiedrības uzstādījumiem, definēta muzeja loma sabiedrībā un arī izvēlēti instrumenti tās realizācijai.

Muzeja lomas izpratne, misijas formulējums un darbība neapšaubāmi ir atkarīga no konkrētā muzeja darbiniekiem un viņu profesionālajām zināšanām un prasmēm, viņu attieksmes pret savu darbu, viņu pasaules uzskata un arī pilsoniskās pozīcijas.

¹ *ICOM Code of Ethics for Museums*. International Council of Museums. ICOM, 2003. P. 8.

² *Glossary*. The Manual of the Museum Planning. Ed. by G. D. Lord and B. Lord. Oxford: AltaMiraPress, 2001. P. 419.

Latvijas muzeju vēsturē muzeju lomas jautājums līdz šim nav pētīts. Ļoti maz uzmanības pievērsts arī muzejos strādājošo personību ieguldījuma izpētei. Strādājot Tukuma muzejā, autore ir pievērsusies šā muzeja vēsturei, tostarp tā dažādajām lomām un to realizācijai laika gaitā. Literatūrā atspoguļots Tukuma muzeja (1935. gadā – Tukuma pilsētas mākslas muzeja) veidošanas process un izcilā mākslas kolekcija,¹ kā arī muzeja dibinātāja, gleznotāja Leonīda Āriņa (1907–1991) personība un izpratne par mākslas muzeja jēgu provinces mazpilsētā.² Autore uzmanības lokā nonākuši atsevišķi Tukuma muzeja mākslas kolekcijas attīstības aspekti,³ muzeja loma Kurzemes reģiona vēstures pētniecībā,⁴ kā arī līdzdalība Atmodas procesos.⁵

Pētot Tukuma muzeja vēsturi, autore ieguvusi apstiprinājumu tam, ka muzeja dibināšanā, kolekcijas veidošanas pamatprincipu izvēlē un muzeja mērķa formulēšanā vislielākā nozīme bijusi tieši Leonīdam Āriņam, kuru atbalstīja viņa domubiedri, izcili Latvijas gleznotāji Kārlis Neilis (1906–1991) un Ansis Artums (1908–1997). Pateicoties tieši L. Āriņam, Tukuma muzejs ir ieguvis mākslinieciski augstvērtīgu mākslas kolekciju, kas ar viņa pašai izveidotu darbošanos ir saglabāta kā nedalāms veselums arī padomju okupācijas periodā, kad notika muzeju krājumu “vētīšana” un pat “padomju cilvēkam kaitīgo” darbu iznīcināšana.⁶

L. Āriņš 1953. gadā bija spiests aiziet no darba muzejā, jo nepildīja rīkojumus iznīcināt vairākus tā saukto formālistu radītos šedevrus, tostarp Jēkaba Kazaka grafiku un Anša Cielavas gleznu, kur attēlots sarkanbaltsarkanais karogs, un nevēlējās pakļauties padomju sistēmas ideoloģiskajām nostādnēm kolekcijas un ekspozīciju veidošanā. Zinot, ka iepriekš minētie mākslas darbi joprojām atrodas Tukuma muzeja kolekcijā, autore nolēma iedziļināties L. Āriņa darba turpinātājas, muzeja direktores Augustes Kapmanes (1893–1983) darbībā, lai izprastu šīs personības ieguldījumu muzeja kolekciju saglabāšanā un attīstībā, ekspozīciju un izstāžu darbā, muzeja lomas izpratnē un realizācijā.

¹ Latvijas māksla. Tukuma muzeja gleznu kolekcija. *Izlase*. Sast. I. Runkovska. Rīga, Tukuma muzejs: Neputns, 2005. 200 lpp.

² Cēbere, G. Leonīds Āriņš. *Glezniecība, zīmējumi, dienasgrāmatas*. Rīga: Neputns, 2007. 168 lpp.

³ Ozola, A. Tukuma muzejs. *Žurn.: Mākslas teorija un vēsture*, Nr. 6–7, 2006. 44.–51. lpp.

⁴ Ozola, A. Tukuma muzeja ieguldījums Kurzemes reģiona pētniecībā. Rakstu krāj.: *Latvijas vēsture krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos*. Latvijas vēsturnieku I kongresa materiāli. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 369.–386. lpp.

⁵ Ozola, A. Tukuma muzejs atmodas procesos. Rakstu krāj.: *Cerētais un sasniegtais. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums*. Veltīts Latvijas tautas frontes 25. gadadienai. Talsi, biedrība “Vēsturiskā atmiņa”, 2013. 21.–53. lpp.

⁶ Ozola, A. Muzeja loma – starp izvēli un iespēju. Rakstu krāj.: *Muzejs mūsdienu sabiedrībā–2*. Baltijas Muzeoloģijas skolas raksti. 2009–2013. Rīga: Baltijas Muzeoloģijas veicināšanas biedrība, 2014. 55.–62. lpp.

Autores interese par Augustes Kapmanes nozīmi Tukuma muzeja vēsturē, mākslas kolekcijas liktenī un muzeja lomas realizācijā piecdesmitajos gados radās, pētot L. Āriņa darbību laika posmā no 1935. līdz 1953. gadam. To pastiprināja A. Kapmanes konvolūta (aptuveni 700 dokumentu) iegūšana muzeja krājumā 2014. gada nogalē. Tajā ir gan A. Kapmanes dokumenti un fotogrāfijas, gan piezīmes un atsevišķas vēstules, gan arī gleznu skices un zīmējumi. Muzeja bijusī direktore mūžībā aizgāja tikai pirms nedaudz vairāk nekā 30 gadiem, un viņas atmiņas nav pierakstītas. Iespējams, tādēļ, ka muzeja darbinieku simpātijas vienmēr piederējušas L. Āriņam, kaut gan viņa pēctece un citu politisko uzskatu aizstāve A. Kapmane vienmēr kritizēta par padomju ideoloģisko nostādņu nepietiekamu realizāciju muzejā. Tukuma muzejā un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, kā arī Tukuma zonālajā arhīvā esošie dokumenti liecina, ka A. Kapmanes darbība nav viennozīmīgi vērtējama.

Tukuma muzeja direktores Augustes Kapmanes pieredzes raksturojums

PSKP biedre no 1913. gada, padomju muzeju darbiniece un mākslas funkcionāre Auguste Kapmane (1893–1981), kas pēc L. Āriņa atbrīvošanas no darba tika iecelta par toreizējā Valsts Tukuma mākslas muzeja direktori, ir nepelnīti aizmirsta personība. Viņas ieguldījums Padomju Krievijas un Padomju Latvijas mākslas dzīvē un muzeju sistēmas veidošanā līdz šim nav novērtēts, iespējams, tieši viņas politiskās pārliecības dēļ. No 1945. gada marta līdz 1953. gada maijam viņa strādāja Latvijas Padomju Sociālistiskās republikas (turpmāk – LPSR) Tautas komisāru padomes (vēlāk – Ministru padomes) Mākslas lietu pārvaldē, kas vadīja visu mākslas dzīvi un tās sovietizāciju. Ieņemot šīs pārvaldes Tēlotājas mākslas nodaļas vadītājas un inspektora amatu, kā arī pildot Latvijas Komunistiskās partijas (turpmāk – LKP) LPSR Mākslinieku savienības pirmorganizācijas sekretāres pienākumus, tieši viņai bija iespēja ietekmēt mākslinieku likteņus, kā arī muzeju un izstāžu darba norisi.

Auguste Fannija Kapmane, dzimusi 1893. gada 23. maijā (v. st.) Jaunpils pagastā, kurpnieka Ernesta¹ un Joannas Kapmaņu ģimenē. Mirusi 1988. gada 2. jūnijā Rīgā.² No 1909. līdz 1910. gadam mācījusies Tukuma Sieviešu ģimnāzijā (izstājusies no 5. klases)³ un Rīgas Mākslas skolā, kur līdz ar reālģimnāzijas kursu apguvusi arī zīmēšanas, gleznošanu un tēlniecības pamatus.⁴ 1912. un 1913. gadā

¹ Latvijas vēstures arhīvs (turpmāk – LVA), 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 2. lp.

² Auguste Kapmane. *Dzīves gājums*. Sagatavoja Guna Zelmene, papildināja Agrita Ozola. Pielikums Tukuma muzeja aktam par priekšmetu pieņemšanu krājumā nr. 48, 30.12.2014.

³ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 2. lp.

⁴ Auguste Kapmane. *Dzīves gājums*. Sagatavoja Guna Zelmene, papildināja Agrita Ozola. Pielikums Tukuma muzeja aktam par priekšmetu pieņemšanu krājumā, nr. 48, 30.12.2014.

bijusi strādniece *Müllenss* ziepju fabrikā Rīgā un 1913. gadā iesaistījies Latvijas Sociāldemokrātiskās partijas Rīgas organizācijā.¹ 1913. gada 2. decembrī viņai Tukumā izdota pase. 1915. gada 23. un 24. februārī Kapmane apmeklējusi Maskavu.

1915. gada 24. jūlijā par revolucionāru un pretkara aģitāciju Auguste Kapmane, kopā ar viņas māsu Helēnu Johannu Kapmani un Liliju Blūmu (viņa arī Agnese Bahman), arestēta Rīgā, Atslēgu ielas 9. nama 27. dzīvoklī, tiesāta un nosūtīta uz Pleskavas cietumu, kur pavadījusi divus gadus. 1917. gada vasarā atbrīvota no apcietinājuma un sākusi strādāt dzelzceļa remontdarbnīcas kantorī Veļikije Lukos, Pleskavas guberņā.

1918. gada 24. jūlijā Augustes Kapmane nonākusi Pleskavas guberņas Ārkārtējā komisijā un vadījusi Revolucionārā tribunāla Izmeklēšanas komisiju. 1919. gadā darbojusies par Ārkārtējās komisijas Juridiskās nodaļas priekšnieka palīdzi Veļikije Lukos. 1921. gada 16. novembrī A. Kapmane sākusi strādāt Vissavienības Komunistiskās boļševiku partijas (turpmāk – VK(b)P) Pleskavas apgabala komitejā par instruktori organizatoriskajā darbā, un viņas atbildības lokā bijis sieviešu jautājums.²

1922. gada 1. augustā A. Kampmane iestājusies Petrogradas Mākslinieciski tehniskajā institūtā (vēlāk – Ļeņingradas Mākslas akadēmija). Viņa arī ievēlēta Petrogradas padomes Izpildkomitejā un darbojusies Petrogradas padomes 9. sasaukumā.³

A. Kapmane arī studiju laikā pildījusi partijas uzdevumus, tostarp, būdama VK(b)P augstskolas komitejas un arī Petrogradas arodbiedrību Augstākās padomes pārstāve, strādājusi Augstākajā mākslas komisijā, risinot jautājumus par stipendijām un mācību spēku izvēli. 1924. gadā Mākslas akadēmijas partijas pirmorganizācija, pēc Mākslas komitejas izsaukuma, viņu nosūtījusi uz Maskavas Mākslas akadēmiju mācību programmu pārskatīšanai. 1925. gada 20. maijā Auguste Kapmane jau bija Ļeņingradas Mākslas akadēmijas Akadēmiskās sekcijas priekšsēdētāja vietniece un organizēja pārrunas, lai izvēlētos profesorus. 1927. gadā Auguste Kapmane beidza akadēmiju⁴ un nākamos divus gadus strādāja Ermitāžā par krājuma glabātāju jeb konservatori, kā arī pildīja fondu likvidācijas komisijas priekšsēdētājas pienākumus.⁵

1928. gadā sākas Ļeņingradas muzeju partijas pirmorganizāciju pārveides process, izveidojot “šūniņu nr. 1”, kurā ietilpa centrālo muzeju partijas biedri, tostarp Auguste Kapmane. 1930. gadā minētā šūniņa tika reorganizēta un izveidota

¹ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 3. lp. o. p.

² LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 3. lp. o. p.

³ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 4. lp.

⁴ Auguste Kapmane. *Dzīves gājums*. Sagatavoja Guna Zelmene, papildināja Agrita Ozola. Pielikums Tukuma muzeja aktam par priekšmetu pieņemšanu krājumā, nr. 48, 30.12.2014.

⁵ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 3. lp. o. p.

VK(b)P Ermitāžas partijas pirmorganizācija, par kuras sekretāri ievēlēta Auguste Kapmane.¹

Partijas pirmorganizācijas sekretāra nostāja iestādes darbībā padomju sistēmā bija noteicošā ikviena jautājuma risināšanā, īpaši svarīga tā bija valsts galvenajā muzejā – Ermitāžā. Divdesmito gadu beigās notika aktīva muzeju “tuvināšana ma-sām”, lai iesaistītu tos “kultūras celtniecībā” un marksisma-ļeņinisma ideju propa-gandā, tādēļ tika veikta kadru tīrīšana un arī krājumu tīrīšana, piemēram, jau 1928. gada nogalē, pēc partijas šūniņas ierosinājuma, nomainīja bezpartijisko direktoru Lazarinu pret partijas biedru P. Klarku.² 1930. gada nogalē par Ermitāžas direk-toru jau bija kļuvis Boriss Legrāns, kas pārstāvēja nevis ideoloģiski aktīvo muzeju darbinieku grupu, bet profesionāļu intereses. Autore pieļauj, ka tieši Legrānam un viņa domubiedriem bija liela nozīme A. Kapmanes profesionālajā izaugsme.

Auguste Kapmane jau 1929. gadā bija kļuvusi par vecākā krājuma glabātāja palīdzi Rietumu mākslas nodaļā. Šajā laikā Ermitāžas krājumu “vētīšana” un maz-svarīgo mākslas darbu pārdošana bija sasniegusi vislielākos apmērus. No 1928. gada marta līdz 1930. gada martam uz ārzemēm vien tika pārdoti 19 547 muzeja priekšmeti; 1929. gadā vien – 17 355 vienības. Pārdoto darbu vidū bija ļoti daudz mākslas darbu tieši no Rietumu mākslas nodaļas, tostarp Rembranta un Rubensa darbi.³ Tika uzskatīts, ka, pārdodot Ermitāža kolekcijas darbus par valūtu, tiek stabilizēta valsts ekonomika, kas, pēc statistikas datiem spriežot, nemaz tik lielu ieguvumu nedeveda, tomēr veidoja ap 1% no valsts eksporta.

Auguste Kapmane – partijas pirmorganizācijas sekretāre – bija iesaistīta šajā procesā. Kā liecina izcilā krievu muzeologa, kādreizējā Ermitāžas direktora Borisa Piatrovska pētījumā “Ermitāžas vēsture” (krievu valodā) publicētie dokumentu noraksti, acīmredzot Kapmane ir iebildusi pret mākslas darbu izņemšanu no krā-juma un pārdošanu. Šajā jautājumā viņas un muzeja direktora B. Legrāna vie-doklis saskanēja. B. Piatrovska darbā publicētie izvilkumi no *GOSTORG* (Valsts galvenās tirdzniecības kantora) sarakstes ar Ermitāžas direktoru liecina, ka par A. Kapmani bija iesniegtas sūdzības. Antikvariāta vadība, kas nodarbojās ar muzeju vērtību eksportu, pieprasīja palielināt tirdzniecības apjomu, pret ko iebilda mu-zeja vadošie darbinieki. Jautājuma risināšanā 1932. gada oktobrī iesaistījās PSKP Centrālkomitejas Slepēnā daļa un Josifs Staļins personīgi, kas 5. novembrī rakstījis atbildi uz Austrumu mākslas nodaļas vadītāja Josifa Orbelli vēstuli, kurā uzdevis izbeigt Ermitāža krājumu izpārdošanu.⁴

¹ Пиастровский, Б. *История Эрмитажа*. Москва: Искусство, 2000. С. 330.

² Турпат.

³ Турпат, 365.–366. lpp.

⁴ Пиастровский Б. *История Эрмитажа*. Москва, Искусство, 2000. С. 440.

Kā zināms, 1931. gadā uz Štiglica muzeja bāzes tika izveidots Mākslinieciski rūpnieciskās tehnikas sektors, par kura vadītāju iecelta Auguste Kapmane. Viņai – partijas pirmorganizācijas sekretārei (1930–1932) – piederēja noteicošais vārds muzeja kadru politikā. Viņa bija tā, kas izskatīja visus darbinieku pārbaudes aktus, ko sastādījusi tā sauktā Tīrīšanas komisija, un viņai bija iespēja lemt par komisijas ierosinājumiem atbrīvot no darba tos, kas neatbilda partijas un valdības politiskajiem nostādnēm, galvenokārt speciālistus. B. Piatrovska monogrāfijā “Ermitāžas vēsture” publicēts 1932. gada 17. maija akts, ko parakstījusi tieši A. Kapmane,¹ un arī vairāki direktora rīkojumi par reorganizāciju.

1934. gadā partijas pirmorganizāciju jau vadīja N. Kurakovs. A. Kapmanes kadru anketa liecina, ka lielo represiju posmā viņa nav ieņēmusi oficiālus amatus kompartijā. Partijas biedra anketā, kas glabāja Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, viņa pati norādījusi, ka no 1930. līdz 1938. gadam bijusi Ermitāžas 1. filiāles vadītāja.²

1938. gadā viņa kļuvusi par Rietumu mākslas nodaļas zinātnisko darbinieci, bet 1943. gadā – par Antīkās mākslas nodaļas konservatori. Ļeņingradas blokādes laikā turpinājusi strādāt muzejā un pašai dziedīgi centusies saglabāt neevakuētos mākslas darbus, par ko saņēmusi apbalvojumus. 1942. gadā A. Kapmane ierakstīta Vissavienības komunistiskās (boļševiku) partijas goda grāmatā, bet 1943. gadā saņēmusi Ļeņingradas padomes Izpildkomitejas medaļu “Par Ļeņingradas aizstāvēšanu”.³ Pēc mākslinieces Dzidras Baumas stāstītā, kura no 1960. līdz 1962. gadam strādājusi A. Kapmanes pakļautībā, blokādes laiks bijis ļoti grūts posms. A. Kapmanes partijas biedra anketā, kas glabājas Latvijas Valsts arhīvā, atrodama informācija, ka viņa sodīta ar naudas sodu par maizes kartītes izgatavošanu un Tautas tiesa viņa piespriedusi sodu – 12 mēnešus atvilkt no algas noteiktu naudas summu.⁴

A. Kapmanes dzīve mainījās pēc tam, kad sarkanā armija veiksmīgu militāro operāciju rezultātā piespieda fašistiskās Vācijas karaspēka vienības atkāpties un ienāca Latvijas teritorijā, arī Rīgā. Jau 1944. gada vasarā sākās padomju un partijas darbinieku komplektēšana darbam Latvijā. 1944. gada 29. decembrī A. Kapmane nosūtīta uz Latviju un 1945. gada 2. janvārī stājusies darbā LPSR Tautas komisariātu padomes Mākslas lietu pārvaldes (vēlāk – LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvalde) Tēlotājas mākslas nodaļā, bet jau februārī iecelta par nodaļas vadītāju.⁵

¹ Пятровский Б. *История Эрмитажа*. Москва, Искусство, 2000. С. 497–498.

² LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 3. lp. o. p.

³ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 4. lp. o. p.

⁴ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 4. lp. o. p.

⁵ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 1. lp.

Autores uzdevums šā raksta ietvaros nav analizēt A. Kapmanes darbību Mākslas lietu pārvaldē, bet Latvijas Valsts vēstures arhīvā esošie dokumenti un arī vairāku Latvijas mākslas zinātnieku publikācijas liecina, ka viņa mērķtiecīgi centusies pildīt partijas un valdības dotos uzdevumus mākslas dzīves sovetizācijā. Arhīvā esošajā A. Kapmanes raksturojumā, ko 1946. gada 8. jūlijā krievu valodā rakstījis Mākslas lietu pārvaldes vadītājs Fricis Rokpelnis, uzsvērts, ka viņa pārvaldē strādā no 1945. gada marta un ir parādījusi sevi kā aktīvu partijas un valsts darbinieci, kas visus spēkus velta partijas un valdības izvirzīto uzdevumu izpildei, ir nesaudzīga pret trūkumiem un aktīvi darbojas, lai tos novērstu. Raksturojumā norādīts, ka viņa arī pilda Latvijas PSR Mākslinieku savienības partijas pirmorganizācijas sekretāres pienākumus un apbalvota ar LPSR Augstākās Padomes Goda rakstu.¹ 1946. gada 14. septembrī F. Rokpelnis rakstījis vēstuli LKP CK ar lūgumu apstiprināt A. Kapmani par Tēlotājas nodaļas vadītāju.² Neiedziļinoties A. Kapmanes darbībā Mākslinieku savienībā un Mākslas lietu pārvaldē, tomēr gribu pievērst uzmanību faktam, ka 1946. gada 10. oktobrī viņa saņēma LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona partijas pirmorganizācijas biroja partijas sodu par to, ka nebija pietiekami kontrolējusi Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja, kā arī Valsts Vakareiropas mākslas muzeja darbību, nebija risinājusi kadru jautājumus un pieļāvusi ideoloģiski vājas izstādes izveidošanu par godu uzvaras gadadienai pār fašistisko Vāciju.³ 1947. gadā A. Kapmane pazemināta par vecāko inspektori Mākslas pārvaldes Tēlotājas mākslas nodaļā.

A. Kapmane veica Tukuma muzeja direktores pienākumus deviņus gadus – no 1953. līdz 1962. gadam. Faktiski viņas pārceļšana uz Tukumu bija sods par to, ka viņa, būdama Latvijas PSR Ministru padomes Mākslas pārvaldes vecākā inspektore, nebija nodrošinājusi augstākstāvošu institūciju rīkojumu izpildi Valsts Tukuma mākslas muzejā.

Tukuma muzejs piecdesmito gadu sākumā – vēsturiskais un muzejiskais konteksts

Trīsdesmitajos gados muzeju praksē liela nozīme bija ierādīta tā sauktajiem specfondiem. 1938. gada 25. decembrī parādījās PSRS Tautas komisāru padomes pilnvarotā kara noslēpumu lietās presē un *GLAVLIT* (Galvenā literatūras un izdevniecību pārvalde) priekšnieka slepenā pavēle Nr. 9 “Par specfondu organizāciju muzejos”. Šā dokumenta preambulā bija paskaidrots, ka tas izstrādāts, lai noteiktu kārtību, kādā veicama īpaši vēsturiski, mākslinieciski, zinātniski vai citādi vērtīgu eksponēto vai neeksponēto materiālu uzskaitē, glabāšana un izmantošana, kā arī

¹ LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 5. lp.

² LVA, 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta, 6 lp.

³ LVA, 102. fonds, 2. apraksts, 70. lieta, 41. lp.

kaitīgo materiālu un makulatūras izņemšana.¹ Šis lēmums tika izmantots arī muzeju krājumu izvērtēšanas pamatojumam Padomju Latvijā. 1946. gada septembrī tika izdots KFPSR Kultūrizglītības iestāžu komitejas rīkojums par krājumu pārbaudi.² 1947. gadā izstrādāta "Fondu uzskaites instrukcija", kas bija pamatā vienotas sistēmas ieviešanai visu tipu un profilu muzejos, un arī "Nolikums par pamatfonda sastāvu". Turpmāko gadu laikā vairākkārt notika muzeju krājumu izvērtēšana. Piemēram, 1950. gada novembrī izdots rīkojums "Par tautas ienaidnieku materiālu izņemšanu no muzeju fondiem", saskaņā ar kuru bija jāiznīcina visi attēli, kur kongresu vai konferenču delegātu vidū bija redzamas dokumentētas personas, kas ieskaitītas tautas ienaidnieku kategorijā.³ Kā norāda krievu muzeoloģe T. Jurjeva, līdz ar šo rīkojumu arī muzeju nozarē tika ieviests termins 'valsts noslēpums', kas pamatots ar nepieciešamību to sargāt no "ieکشējiem un ārējiem ienaidniekiem". Viņa uzsver, ka uz šo hipertrofēto valsts noslēpuma pārspilējumu balstās visa totalitārā kultūras sistēma.⁴

Mākslas muzeju jomā bija formulēts uzdevums veidot tādas ekspozīcijas, kas atklāj krievu un padomju reālistiskās mākslas principus un sociālistiskā reālisma priekšrocības. Lai to nodrošinātu, tika centralizēti veikti idejiski pareizu mākslas darbu iepirkumi muzejiem, piemēram, no PSRS Mākslinieku savienības organizētajām tematiskajām izstādēm, bet vienlaikus daudzus mākslas darbus izņēma no krājumiem.⁵

Tukums muzejs, kas dibināts 1935. gada 30. decembrī kā Tukuma pilsētas mākslas muzejs, plašākā sabiedrībā ir pazīstams ar izcilu Latvijas mākslas kolekciju, kas radīta ar mērķi "krāt un glabāt mūsu tautas mākslas vērtības, darīt mākslas darbus pieietamus provinces iedzīvotājiem un tādā veidā tuvināt mākslu tautai, un veicināt gara un daiļuma kultūru".⁶ Šādā redakcijā muzeja virsuzdevumu, ko mūsdienās varētu dēvēt par misiju, L. Āriņa obligātā karadienesta laikā 1936. gada pārskatā ierakstīja gleznotājs un pilsētas valdes loceklis K. Neilis. Par šo nostādni jau vairākus gadus pirms tās pierakstīšanas bija diskutēts Tukuma mākslinieku vidū, un L. Āriņam šajā diskusijā bija noteicošais vārds. Šādā veidā formulēta muzeja loma tika mērķtiecīgi realizēta, neraugoties uz okupācijas varu centieniem to mainīt. Pēckara gados, sargājot muzeja mākslas kolekciju no iznīcināšanas, L. Āriņš

¹ Юрьева, Т. *Музей в мировой культуре*. Москва: Русское слово, 2003. с. 391. с.

² Златоустова, В. Государственная политика в области музейного дела (1945–1985). Сборник: *Музей и власть*. Москва: НИИ Культуры, 1991. 238 стр.

³ Юрьева, Т. *Музей в мировой культуре*. Москва: Русское слово, 2003. с. 392.

⁴ Тургат.

⁵ Златоустова, В. Государственная политика в области музейного дела (1945–1985). Сборник: *Музей и власть*. Москва: НИИ Культуры, 1991. с. 257.

⁶ LVVA, 467. fonds, 3. apraksts, 327. lieta, 38. lp.

piesaistīja partijas un padomju iestāžu uzmanību. Jautājums par Valsts Tukuma mākslas muzeja darbību piecdesmito gadu sākumā skatīts Latvijas Komunistiskās partijas Tukuma rajona komitejas birojā.¹ Tā kā Valsts Tukuma mākslas muzejam tolaik vēl bija Vissavienības muzeja statuss, Āriņa jautājums nonāca ne tikai tiešās priekšniecības – Latvijas PSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldes –, bet arī PSRS Ministru padomes Mākslas lietu komitejas redzeslokā.

No 1952. līdz 1953. gadam vairākas īpaši izveidotas komisijas vērtēja Valsts Tukuma mākslas muzeja darbību, tostarp tā krājumu. 1952. gada 28. augustā Valsts Tukuma mākslas muzeja darbību rūpīgi izvērtēja Mākslas lietu pārvaldes nozīmēta komisija Valsts Tēlotājas mākslas muzeja direktora vietnieka Meiera Fūrmaņa vadībā. 1952. gada 30. augustā sastādītajā aktā konstatēts, ka muzeja krājums lielākoties sastāv no formālistu un emigrantu darbiem un par eksponēšanai derīgiem uzskatāmas tikai 10 līdz 15 latviešu mākslinieku un 20 līdz 25 padomju mākslinieku gleznas, pārējās atzītas par mākslinieciski mazvērtīgām. No 20 skulptūrām par eksponējamām atzītas 3 līdz 5, no 147 grafikām – 30 līdz 50 darbi. Komisija uzdeva nekavējoties izveidot muzeja krājumu un iznīcināt tādas baltgvardu gleznas kā A. Cepures “Tautas dziesma” un J. Kazaka “Kompozīcija”, kā arī izolēt formālistu un emigrantu darbus.²

Tā kā Valsts Tukuma muzejs tolaik vēl bija Vissavienības nozīmes muzejs, 1952. gada 12. septembrī Mākslas lietu kolēģija pieņēma lēmumu lūgt PSRS Mākslas lietu komitejai uzdot Valsts Tukuma mākslas muzejam turpmāk “atspoguļot latviešu tēlotājas mākslas attīstību ciešā saistībā ar lielās krievu reālistiskās mākslas norisēm”. L. Āriņam izteica rājienu par PSRS Mākslas lietu komitejas instrukcijas nepildīšanu un bezdarbību kolekcijas attīrīšanā no formālistu darbiem, bet LPSR Mākslas lietu pārvaldes vecākajai inspektorei A. Kapmanei aizrādījumu par nepietiekami veiktu kontroli un palīdzības nesniegšanu Valsts Tukuma mākslas muzejam.³ Kolēģija uzdeva A. Kapmanei steidzami novērst atklātos trūkumus.

L. Āriņš ekspozīciju nedaudz pārveidoja, tomēr lēmumu neizpildīja. 1952. gada 24. decembrī muzejā ieradās *GLAVĻIT* priekšnieks un konstatēja, ka iepriekšminētās komisijas lēmumi nav izpildīti: J. Kazaka un A. Cepures darbi joprojām atrodas muzeja krājumā.⁴ L. Āriņš nebija ņēmis nopietni komisijas lēmumu iznīcināt

¹ L. Āriņa ziņojuma teksts, nolasīts LK(b)P Tukuma rajona komitejas biroja sēdē, 15.03.1952. TMNM MZA 55–5.

² Akts par Valsts Tukuma mākslas muzeja pārbaudi. 1952. gada 30. augusts. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

³ Mākslas lietu pārvaldes kolēģijas lēmums. 1952. gada 12. septembris. Noraksts. TMNM MZA 56–7.

⁴ *GLAVĻIT* pārbaudes akts. 1953. gada 24. decembris. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

vērtīgus mākslas darbus. 25. decembrī viņš bija uzdrošinājies rakstīt iesniegumu LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldes priekšniekam V. Kalpiņam ar lūgumu nozīmēt ekspertu komisiju, kas izlemtu, vai abas minētās gleznas ir iznīcināmas vai nododamas MVD arhīvā glabāšanai.¹

1953. gada 7. janvārī muzejā ieradās nākamā komisija Valsts tēlotājas mākslas muzeja direktora Konstantīna Andrejeva vadībā un veica rūpīgu krājuma pārāudi.² Šī komisija visu krājumu sadalīja sešās kategorijās, norādot, ka 81 darbs ir eksponējams, 156 priekšmeti ar zinātnisku vērtību glabājami krātuvēs kā palīgmateriāli, 14 priekšmeti nododami Valsts Tēlotājas mākslas muzejam Rīgā, 72 priekšmeti nodomi specfondam un glabājami sevišķā uzraudzībā, 35 priekšmeti jāiznīcina kā pilnīgi nevērtīgi, 13 mākslinieciski nevērtīgi priekšmeti nododami Valsts Vēstures muzejam.³ Autorei nezināmu apstākļu dēļ komisija nenoformēja pārbaudes aktu. 1953. gada aprīļa sākumā nepieciešamie dokumenti joprojām nebija sagatavoti. Tieši ar šo apstākli Āriņš pamatoja faktu, ka muzejam nepiemērotie darbi joprojām atradās krātuvēs.⁴

Pārkāpums bija pārāk nopietns, tādēļ 1953. gada 9. maijā Mākslas lietu pārvaldē L. Āriņam “diezgan strupi” pateica, ka jāmeklē cits darbs, bet atļāva uzrakstīt atlūgumu.⁵ Saskaņā ar LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldes 1953. gada 11. maija pavēli, izveidota komisija E. Ozoliņa vadībā, lai pārbaudītu muzeja inventāru sakarā ar direktora maiņu.⁶ 14. maijā pa pastu pienāca pavēle L. Āriņam nodot visas lietas Tēlotājas mākslas nodaļas inspektorei A. Kapmanei.⁷

Augustes Kapmanes nostāja mākslas kolekcijas izvērtēšanā

Muzeja direktoru maiņa tik mazā pilsētiņā kā Tukums nevarēja palikt nepamanīta. Jau otrajā Kapmanes darba nedēļā muzejā ieradās vietējā laikraksta korespondente, lai viņu izjautātu. Pēc vizītes muzejā tapis raksts, kurā izklāstītas

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktora vēstule nr. 183, 25.12.1952. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

² Runkovska, I. Lappuses no Leonīda Āriņa dienasgrāmatas. Rakstu krāj.: *Tukuma novada kultūrvēsture*. Sast. A. Ozola. 7. sējums. Tukuma muzejs, Tukums, 2005. 113.–126. lpp.

³ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores A. Kapmanes vēstule LPSR Kultūras ministrijas Mākslas lietu galvenās pārvaldes priekšniekam F. Rokpelnim. 20.09.1954. TMNM MZA 58–5.

⁴ Muzeja darbības pārskats par 1953. gada pirmo ceturksni. TMNM MZA 57–6.

⁵ Ieraksts L. Āriņa dienasgrāmatā. 1953. gada 9. maijā. Citēts: Cēbere, G. *Leonīds Āriņš. Glezniecība, zīmējumi, dienasgrāmatas*. Rīga: Neputns, 2007. 46. lpp.

⁶ TZVA 143. fonds, 1. apraksts, 6. lieta.

⁷ Ieraksts L. Āriņa dienasgrāmatā 1953. gada 14. maijā. Citēts: Cēbere, G. *Leonīds Āriņš. Glezniecība, zīmējumi, dienasgrāmatas*. Rīga: Neputns, 2007. 47. lpp.

A. Kapmanes ieceres: veikt kosmētisko remontu četrās ekspozīcijas telpās, iekārtot ēkas trešo stāvu, veikt ekspozīciju tālāku piemērošanu padomju laikmeta prasībām gan tematiskā, gan kvalitatīvā ziņā. Viņai bija doma sarīkot V. Purviša jubilejas izstādi un arī teātra kostīmu un metu izstādi.¹

Direktores pirmais darbs bija jaunas ekspozīcijas izveide, ko viņa arī pirmā darba mēneša laikā veica. Šķiet, ka ekspozīcijas pārveidošanas plāns bija realizēts nekavējoties, jo, kad muzejā ieradās kārtējā pārbaudes komisija Latvijas PSR Mākslinieku savienības atbildīgā sekretāra Herberta Likuma vadībā, jau bija izveidota krievu un padomju mākslas ekspozīcija. Tukuma muzeja Mākslas nodaļas pieņemšanas aktu grāmatā atrodami dokumenti atspoguļo 1953. gada pārbaudes norisi un rezultātus.

Komisija bija izveidota saskaņā ar kultūras ministra 1953. gada 28. maija pavēli nr. 30, pamatojoties uz PSRS Ministru padomes Mākslas lietu komitejas priekšnieka 1953. gada 17. februāra pavēli nr. 184 par īpašas komisijas izveidošanu fondu (tagad – krājuma) pārbaudi Valsts Latviešu un krievu mākslas, kā arī Valsts Tukuma mākslas muzejā. Komisijas priekšsēdētāja H. Likuma vadībā darbojās: PSRS Mākslas akadēmijas Tēlotājas mākslas vēstures un teorijas zinātniski pētnieciskā institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks A. Paramonovs, LPSR Mākslas akadēmijas rektors, Nopelniem bagātais mākslas darbinieks O. Skulme, Padomju Latvijas mākslinieku savienības priekšsēdētājs, Nopelniem bagātais mākslas darbinieks A. Lapiņš, Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja direktors U. Prēdelis, Nopelniem bagātais mākslas darbinieks A. Eglītis un Galvenās Mākslas lietu pārvaldes Tēlotājas mākslas un muzikālo iestāžu pārvaldes priekšnieka vietas izpildītājs E. Ozoliņš.² Pārbaudē piedalījās jaunieceltā Valsts Tukuma mākslas muzeja direktore Auguste Kapmane.³

Komisija 1953. gada 1. jūnijā sastādītajā aktā atzīmēja, ka padomju mākslas nodaļa muzejā nav nodrošināta ar vērtīgiem mākslas darbiem, ka muzeja krājums piesārņots ar formālistu un profesionāli mazvērtīgiem darbiem. Komisija secināja, ka tikai 6 mākslas darbi (2 gleznas un 4 grafikas) no visiem Valsts Tukuma muzeja ekspozīcijā esošajiem darbiem ir rādāmi apmeklētājiem. Tā norādīja, ka eksponējami būtu vēl 2 darbi (1 glezna un 1 grafika), kas novietoti krātuvē. Komisija nolēma, ka 36 darbiem piemīt zinātniska vērtība un tie ir saglabājami, bet 29 mākslas darbiem

¹ Malva, B. Tukuma mākslas muzejā. Laikr. "Tukuma ziņotājs". 06.06.1953.

² Latvijas PSR kultūras ministra rīkojums nr. 30. Kopija. 28.05.1953. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

³ H. Likuma vadītās komisijas veiktās pārbaudes akts, 01.07.1953. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

nepiemīt nekādas mākslinieciskas vai zinātniskas vērtības un tie aprakstāmi un iznīcināmi.¹ Iznīcināšanai paredzēto darbu vidū bija 5 gleznas, to vidū – F. Varslavāna, J. Kazaka, un K. Melbārзда darbi, bet iznīcināmo grafiku sarakstā atrodami gan O. Ābelītes, gan A. Artuma, A. Eglīša un P. Upīša darbi. Starp citu, no skulptūrām iznīcināšanai bija paredzēts A. Gailīša darinātais A. Kirhenšteina portrets.²

Būtiska bija komisijas piebilde akta noslēgumā: “Pārbaudot muzeja darbu uz vietas, jāsecina, ka tik mazā pilsētā kā Tukums muzejam nav tālākas izaugsmes perspektīvas, tādēļ komisija uzskata par lietderīgu pārvietot muzeju uz kādu lielāku pilsētu, piemēram, Daugavpili, un nodrošināt to ar krievu un padomju mākslas darbiem.”³

Atskaitē par 1953. gadu A. Kapmane ir rakstījusi, ka muzeja krājumu vērtējušas divas komisijas, katra sniedzot atšķirīgus ieteikumus tālākai darbībai. Abu minēto komisiju sastādītie akti nosūtīti PSRS Ministru Padomes Mākslas lietu komitejai, bet līdz pat 1953. gada beigām nebija saņemti nekādi tālāki norādījumi. Atskaitē par 1953. gadu muzeja direktore norādījusi, ka minēto apstākļu dēļ muzeja ekspozīciju darbs nav bijis iespējams un bez nopietna krājuma papildinājuma nevar realizēt ekspertu komisijas sastādīto ekspozīcijas plānu par pirmspadomju un padomju mākslas attīstību.⁴

Atskaitē par 1953. gadu A. Kapmane norādījusi arī, ka muzejam būtu vieglāk strādāt, ja tiktu paņemti projām komisijas par nederīgiem atzītie eksponāti un atbrīvotas telpas pirmajā stāvā, kur atradās krājums. Jaunieceltā direktore uzskatīja, ka nav vērts pastāvīgi izstādīt muzeja kolekciju. Viņa nepieņēma un neatbalstīja L. Āriņa izvēlētos kritērijus krājuma papildināšanā un uzskatīja, ka kolekcija nav mērķtiecīgi veidota, ka ar tās palīdzību nevar atspoguļot latviešu mākslas attīstību lielās krievu reālistiskās mākslas norišu kontekstā, tomēr viņa atzina, ka daļa kolekcijā esošo darbu ir gana labi, lai tos eksponētu, piemēram, Rīgas muzejos.⁵

1954. gada darba plānā direktore paredzēja krājuma reorganizāciju un pārvietošanu, kā arī komisiju lēmumu izpildi – neprofila priekšmetu nodošanu pēc pieredības.⁶ Krājums tika izvietots divās aizzīmogatās telpās, bet nekur prom netika

¹ Pielikums H. Līkuma vadītās komisijas sastādītajam aktam. 01.07.1953. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

² Turpat.

³ Turpat.

⁴ Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57–8.

⁵ Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57–4.

⁶ Valsts Tukuma mākslas muzeja plāns 1954. gadam. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 56–16.

nodots.¹ Direktore sastādīja arī topogrāfiju. Muzeja mākslas arhīvā joprojām glabājas arī A. Kapmanes rokraksti un uz rakstāmmašīnas pārrakstīti muzeja priekšmetu saraksti.

Augustes Kapmanes nostāja krājuma papildināšanā

Krājuma darbā A. Kapmane zināmā mērā turpināja L. Āriņa iesākto un darīja visu, lai krājums papildinātos ar ievērojamu Latvijas mākslas klasiķu darbiem, bet tomēr arī centās papildināt kolekciju ar krievu mākslas darbiem. 1953. gada vasarā A. Kapmane no Valsts Latviešu un krievu muzeja saņēma 10 mākslas darbus, par kuriem iesniegumu bija rakstījis L. Āriņš. Saņemto darbu vidū bija arī A. Zviedra “Ziema” un U. Skulmes “Ostā”.²

1954. gada 4. martā Valsts Tukuma mākslas muzejs ar Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja starpniecību saņēma vairākus mākslas darbus no Kultūras ministrijas centralizētā fonda, arī A. Artuma gleznu “Kokmateriālu sagatavošana” un A. Bromulta “Laivas jūrmalā”, kā arī dažas skulptūras.³ Saskaņā ar LPSR kultūras ministra V. Kalpiņa pavēli nr. 1055, kas izdota 1955. gada 14. novembrī, Valsts Tukuma mākslas muzejam piešķirti 12 mākslas darbi no Rīgas izpildkomitejas Finanšu nodaļas, kuru autori ir V. Vimba, J. Tilbergs, J. Pladers, J. Valters, K. Melbārzdis, Z. Tālberga, R. Zariņš, J. Kalniņš, J. Feders. Nodrošināšanas–pieņemšanas akts sastādīts Valsts Latviešu un krievu muzejā, un to apstiprinājis muzeja direktors U. Prēdelis.⁴

1956. gada 15. janvārī A. Kapmane rakstījusi vēstuli LPSR kultūras ministram J. Ostrovskim, norādot, ka iepriekšējā gadā Tukuma mākslas muzejs saņēmis pirmsrevolūcijas un padomju mākslinieku darbus izstādīšanai padomju mākslas ekspozīcijā, tā lielā mērā atspoguļojot tēlotājas mākslas vēsturisko attīstību, bet muzejā trūkst jauno latviešu padomju autoru darbu. Vēstulē direktore uzsvērusi, ka iepriekšējos gados no PSRS Ministru padomes Mākslas lietu komitejas un LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldes saņemtie darbi jau zaudējuši māksliniecisko līmeni un neder ekspozīcijai. A. Kapmane pamatoja lūgumu depozitēt darbus nodot muzejam pavisam ar nepieciešamību pastiprināt tieši padomju

¹ Akts, kurā uzskaitīti krātuvē novietotie krājuma darbi. 17.08.1954. TMNM MZA 58–9.

² Valsts Tukuma mākslas muzeja direktora L. Āriņa vēstule nr. 29, 12.02.1953. TMNM MZA 57–6.

³ Akts par priekšmetu pieņemšanu krājumā nr. 23 DU, 04.03.1954. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

⁴ Pavēle nr. 1055, 14.11.1953. un darbu saraksts. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

mākslas kolekciju, jo muzejam ir jāapkalpo ne tikai pilsētas iedzīvotāji, bet arī apkārtnes kolhoznieki un sovhoznieki.¹

Rezultātā 1956. gada 25. janvārī muzeja krājums papildināts ar 45 mākslas darbiem: no Kultūras ministrijas centralizētā fonda – O. Pladera un V. Tiščenko gleznas, četras skulptūras, to vidū M. Langes darinātais V. I. Ļeņina krūšutēls, kā arī divi M. Klēbahas gatavoti paklāji, bet no Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja – 27 vecmeistaru: J. Rozentāla, V. Purvīša, J. Valtera, A. Baumaņa un citu autoru gleznas un trīs skulptūras, to vidū K. Zemdegas veidotā Raiņa pieminekļa mets.

Šajā reizē Tukuma mākslas muzejs saņēma L. Āriņa veidotās kolekcijas mākslinieciskajam līmenim atbilstošus darbus. Līdz ar J. Rozentāla gleznu “Monte Pinčio” muzejā nonāca arī A. Gruzdiņa “Dziedātājas Karoselli portrets” un J. Baumaņa “Bulla galva”², darbi, kas pusgadsimtu vēlāk iekļauti atjaunotās Durbes pils vēsturiskā interjera ekspozīcijā. 1956. gada 2. februārī kultūras ministrs U. Prēdelis vīzējis Kapmanes lūgumu, 20. februārī sastādīts akts par minēto mākslas darbu nodošanu muzejam, bet 23. februārī notikusi reģistrācija krājumā.³ 1956. gada beigās muzeja krājumā uzskaitīti jau 425 darbi.⁴

Līdzīga vēstule LPSR kultūras ministram V. Kalpiņam rakstīta arī 1959. gada 12. decembrī, lūdzot papildināt Tukuma mākslas muzeja “ekspozītu fondus” no jauniem iepirkumiem. Atbildot uz lūgumu, 1960. gada 28. decembrī kultūras ministrs V. Kalpiņš izdevis pavēli par ministrijas iepirkto mākslinieku darbu nodošanu Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja bilancē.⁵ Muzejs ieguva 5 tukumnieku – A. Artuma, L. Āriņa, E. Meļķa, A. Lapiņa un H. Siliņa – gleznas. 1960. gada 17. decembrī⁶ A. Kapmane nosūtīja ministrijai apliecinājumu, ka tās iepirktos darbus saņēmusi, bet 1961. gada 7. maijā apliecināja, ka tie iekļauti bilancē.⁷

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores A. Kapmanes vēstule nr. 05–15, 25.01.1956. TMNM MZA 60–1.

² Pielikums Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores A. Kapmanes vēstulei nr. 05–15, 25.01.1956. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

³ Akts par priekšmetu pieņemšanu krājumā nr. 2–V DU, 20.02.1956. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

⁴ Valsts Tukuma mākslas muzeja statistikas atskaite par 1956. gadu. TMNM MZA 60–3.

⁵ LPSR kultūras ministra pavēle nr. 777, 28.12.1960. Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas akti par pieņemšanu krājumā. 1939.–1970. Glabājas Tukuma muzejā.

⁶ Tukuma Mākslas un novadpētniecības muzeja garantijas raksts, 17.12.1960.

⁷ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores A. Kapmanes parakstīta vēstule nr. 207, 07.05.1961.

Valsts Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja direktore A. Kapmane atskaitē par 1960. gadu minējusi, ka mākslas nodaļā uzskaitē ir pavisam 430 priekšmeti ar muzejisku vērtību: 214 gleznas, 157 grafikas, 30 skulptūras un 29 lietišķās mākslas priekšmeti.¹ Viņa arī norādījusi, ka 4 gleznas deponētas Valsts Latviešu un krievu mākslas muzejā, bet 1 skulptūra – Maskavas Izstāžu un panorāmu direkcijā. Ekspozīcijai periodiski atvēlētas 6 telpas 174 kvadrātmetru platībā. Tematiski ekspozīcija sadalīta divās daļās: pirmsrevolūcijas un padomju māksla.²

Izstāžu darbība kā galvenā muzeja darbības forma

A. Kapmane radikāli mainīja Valsts Tukuma mākslas muzeja darbības virzienu, atsakoties no mākslas ekspozīcijas un uzsvāru liekot uz izstāžu organizēšanu. Pēdējā muzeja krājuma izstāde muzejā notika L. Āriņa laikā – no 1953. gada 22. marta līdz 31. maijam.³ Turpmākajos gados A. Kapmane organizēja aktīvu izstāžu darbību, tomēr arī viņa laiku pa laikam eksponēja krājuma darbus, nebaidoties izstādīt arī emigrantu, tajā skaitā K. Neiļa, gleznas.

Kā jau minēts, komisija bija ierosinājusi izņemt no ekspozīcijas 22 darbus, līdz ar to nebija iespējams no muzeja krājuma izveidot laikmeta un funkcionāru prasībām atbilstošu ekspozīciju. Sagaidot LOSR 36. gadadienu, 1953. gada rudenī muzejā atklāja pat divas izstādes: V. Purviša gleznu un Rīgas Lietišķās mākslas Tekstilnodaļas diplomandu izstādi.⁴ Direktore A. Kapmane atzīmējusi pārskatā par darbu 1953. gadā, ka Purviša izstādē bijuši eksponēti 20 darbi, no kuriem 15 deponēti no Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja. Lietišķās mākslas izstādē bija iespējams parādīt tikai tekstildarbus, jo muzejā trūka vitrīnu citu priekšmetu eksponēšanai. Direktore konstatēja, ka divu dažādu izstāžu vienlaicīga eksponēšana palielinājusi apmeklētāju skaitu, kas tolaik bija vissvarīgākais muzeja darba vērtēšanas kritērijs.⁵

Tā kā no muzejiem tika prasīts veikt masu audzināšanas darbu, jau L. Āriņš 1953. gada plānā bija iecerējis vismaz 6 lekcijas par tādiem māksliniekiem kā V. Purvītis, J. Feders, J. Rozentāls, V. Surikovs, arī latviešu mākslas vēsturisko attīstību plānojot, bijis paredzēts, ka muzejā ieradīsies 4 vieslektori: T. Repšis, A. Lapiņš,

¹ TZVA, 143. fonds, 1. apraksts, 12. lieta.

² A. Kapmanes sagatavota informācija uzzīņu krājumam "PSRS muzeji". TMNM MZA 85–1.

³ Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57–4.

⁴ Malva, B. Tukuma mākslas muzejā. Laikr. "Tukuma Ziņotājs". 31.10.1953.

⁵ Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57–4.

A. Eglītis un M. Ivanovs. Katru ceturksni bija iecerētas arī 2 līdz 3 pārrunas izstādēs.¹ L. Āriņam neizdevās noorganizēt masu darbu vajadzīgā līmenī gan galvaspilsētas lektoru aizņemtības dēļ, gan arī tādēļ, daudzās pārbaudes un prasība mainīt ekspozīcijas prasīja daudz laika un spēka. Viņš pats vēlāk atzina, ka tāds masu darbs viņam nepatika.

Sabiedriskajā darbā A. Kapmane bija daudz aktīvāka nekā L. Āriņš un nepazina šķēršļus. Viņa devās uz komjauniešu un partijas sapulcēm darbavietās, izsūtīja ielūgumus uz izstāžu atklāšanām sabiedriskajām un partijas organizācijām, kā arī vēstules skolu direktoriem ar aicinājumu organizēt skolēnu grupu apmeklējumus. Viņa arī izgatavoja uz izlīmēja afišas, izstrādāja ekskursiju tekstus izstādēm un sistemātiski sniedza konsultācijas individuālajiem apmeklētājiem. 1953. gadā viņa noorganizēja arī L. Āriņa iecerētās pārrunas par mākslu. Kā atzinusi pati A. Kapmane, muzeja apmeklētāju vidū vairākums bija pilsētnieki; laucinieki par muzeju interesējās visai maz.²

1954. gadā bija iecerēta Latviešu pirmsrevolūcijas mākslas izstāde, jauno mākslinieku, padomju mākslas, lietišķās mākslas un teatrāli-dekoratīvās mākslas izstādes, kā arī padomju Latvijas grafikas izstāde.³ A. Kapmane bija aktīvāka arī tajā, ko mūsdienās dēvētu par sabiedrisko attiecību darbu. Viņa nostiprināja sadarbību ar rajona laikrakstu un regulāri informēja par muzeja iecerēm tā lasītājus.⁴

Izstāžu darbā un apmeklētāju piesaistē A. Kapmanei neapšaubāmi bija vieglāk nekā L. Āriņam, jo viņa bija partijas biedre ar tik ilgu stāžu, kā nevienam citam Tukuma rajonā. Viņai bija ne tikai Ļeņingradā iegūta mākslas izglītība, bet arī Ermitāžā iegūta darba un politiskā pieredze. Turklāt strādājot LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldē un pildot partijas sekretāres ienākumus LPSR Mākslinieku savienībā, viņa bija ieguvusi autoritāti, pazina māksliniekus, pārzināja muzeju krājumus un padomju izstāžu organizēšanas sistēmu un iespējas, kā arī ļoti labi orientējās “varas gaitēnos”.

Spriežot pēc autorei pieejamajiem dokumentiem, A. Kapmanei patiesi patika muzeju darbs, un viņa to darīja no sirds. Ar savu partijas biedres autoritāti viņa vārda tiešā nozīmē piespieda skolas apmeklēt muzeju. 1953. gadā sarīkotā teātra

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja darba plāns 1953. gadam. Parakstījis L. Āriņš. TMNM MZA 57-5.

² Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57-4.

³ Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par darbu 1953. gadā. Sastādījusi A. Kapmane. TMNM MZA 57-4.

⁴ Kapmane, A. Jaunas izstādes Tukuma mākslas muzejā. Laikr. “Tukuma Ziņotājs”. 21.11.1953.

dekorāciju un kostīmu metu izstāde bija labi apmeklēta; īpašu interesi izrādīja dramatisko pulciņu vadītāji un dalībnieki. Ieraksti muzeja apmeklētāju atsauksmju grāmatā liecina, ka padomju un partijas darbinieki beidzot apmeklēja muzeju. Direktores rosināti, viņi pat pauduši savas vēlmes atsauksmju grāmatā, piemēram, LĻKJS Tukuma rajona komitejas darbinieki vēlējušies redzēt gleznās attēlotu Latvijas lauku mehanizāciju.¹ Atsauksmju grāmatā, kur dominē ieraksti krievu valodā, parādījās arī atpūtas nama “Durbe” iemītnieku ieraksti.

A. Kapmane izmantoja savus sakarus un pazišanos, lai veidotu tiešām aktīvu mākslas izstāžu darbību Tukumā. 1954. gada 31. janvārī direktore vērsusies pie Latvijas PSR Mākslinieku savienības valdes ar lūgumu atbalstīt Valsts Tukuma mākslas muzeju izstāžu organizēšanā.² Līdzīgas vēstules nosūtītas arī PSRS Mākslinieku savienības Ceļojošo mākslas izstāžu direktoram.³

1954. gadā pieņemts PSKP CK un LKP CK 9. plēnuma lēmums “Par kultūras darba uzlabošanu laukos”, sakarā ar ko Kultūras ministrijas Galvenās mākslas lietu pārvaldes Mūzikas un tēlotājas mākslas pārvalde pieprasīja ziņojumus par lēmuma izpildes rezultātiem.⁴ Uz minēto pieprasījumu A. Kapmane atbildēja, ka muzejā notikušas 4 izstādes un iegādātas 234 krievu un latviešu pirmsrevolūcijas un padomju perioda darbu reprodukcijas, lai varētu sagatavot lekcijas par šādām tēmām: “Tēlotājas mākslas loma un nozīme”, “Darba tēmas atspoguļojums mākslā”. Otrā tēma nolasīta divos kolhozos – “Cerība” un “Zemes spēks”.⁵

Katru gadu A. Kapmane rakstījusi vēstules LPSR Mākslinieku savienībai ar lūgumu iekļaut Tukuma mākslas muzeju Mākslinieku savienības izstāžu maršruta plānā gan ar atsevišķu mākslinieku, gan kolektīvām izstādēm. “Tādas izstādes veicinātu lielāku interesi pret tēlotāju mākslu ne tikai pilsētā, bet arī lauku iedzīvotāju vidū, to pierādīja pēdējā latviešu un krievu mākslas muzeja deponētā izstāde, kas bija skatāma vienu mēnesi, no 1956. gada 8. marta.”⁶ Līdzīga vēstule nosūtīta kultūras ministram J. Ostrovskim un Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja direktoram U. Prēdelim – ar lūgumu deponēt lietišķās mākslas izstādi.⁷ A. Kapmane

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata. 1954.–1961. TMNM 32912.

² Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 30, 31.01.1954. TMNM MZA 58–2.

³ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 62, 19.04.1954. TMNM 58–3.

⁴ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 09-447-4564, 07.10.1954. TMNM MZA 58–4.

⁵ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 148/05, 12.10.1954. TMNM MZA 58–4.

⁶ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 14-47, 21.04.1956. TMNM MZA 60–2.

⁷ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr.14-40, 07.04.1956. TMNM MZA 60–1.

sadarbojusies arī ar PSRS Kultūras sakaru biedrību ar ārzemēm un saņēmusi fotogrāfiju izstādes gan no Čehoslovākijas, gan Ķīnas Tautas Republikas.¹

Aktīvā izstāžu darba rezultātā muzeja apmeklētāju skaits auga. Piemēram, 1952. gadā bija 3816², bet 1955. gadā muzeju apmeklējuši 3667 cilvēki³. 1956. gadā muzejā bijuši 5522 apmeklētāji⁴, bet 1957. gadā – 4927⁵.

Kāds krievvalodīgs apmeklētājs pamanījis, ka muzeja direktore, kas vadījusi ekskursiju Durbes atpūtas nama iemītniekiem, mīl savu darbu.⁶ Nereti apmeklētāji atsauksmju grāmatā izteikuši savu viedokli par mākslas darbu māksliniecisko līmeni. Atzinīgi vērtēti A. Filka, J. Federa, V. Purviša un J. Valtera darbi, uzteikti Tukuma keramiķu darinājumi, bet kritizēti galvenokārt pašdarbības mākslinieku darbi. Kāds apmeklētājs ierakstījis: “Brīnišķīgākais mākslas muzejs Latvijā. Vairāk turēties pie fondu ekspozīcijas.⁷ 1959. gada 8. septembrī muzeju apskatīja Valsts Latviešu un krievu mākslas muzeja darbinieku grupa, kas izteikusi savu atzinību par ekspozīciju, kurā skatāmi K. Neiļa, B. Bērziņa, R. Sutas, O. Skulmes, J. Liepiņa un citu darbi.⁸ Citiem apmeklētājiem minētajā izstādē patikuši P. Kalves un V. Purviša darbi⁹, vēl citiem – A. Gruzdiņa gleznotais “Dziedātājas Karoselli portrets”.

1958. gadā plānotas pavisam 10 izstādes, no tām 7 mākslas un 3 vēstures izstādes. Februārī un martā bija ielānots atjaunot pamatekspozīciju un līdztekus tai eksponēt vismaz divas izstādes vienlaicīgi. 23. februārī bija iecerēts atklāt padomju mākslinieku reprodukciju izstādi “Padomju Armija 40 gados” un divas vēsturiskas izstādes: “6. Tukuma latviešu strēlnieku pulka cīņu ceļš” un “Tukumnieki latviešu gvardes divīzijas rindās”. 8. martā vēlējās divu jaunu izstāžu atklāšanu: padomju mākslinieku darbu reprodukciju izstādi “Padomju sievietē mākslā” un vēstures izstādi “Tukuma rajona pirmrindnieces”. Vēl viena vēstures izstāde bija plānota oktobrī – “Tukuma novads 1905. gada revolūcijas periodā”.¹⁰

Zinot muzeja ēkas platību un telpu plānojumu, jāsecina, ka minētās izstādes bija neliela apjoma, uz planšetēm salīmētu kopiju izstādes. 1958. gada vasaras un rudens periodā bija iecerētas mākslas izstādes: aprīlī un maijā – jauno māksli-

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule nr. 14-20, 01.04.1957. TMNM MZA 61-7

² Valsts Tukuma mākslas muzeja atskaite par 1953. gadu. MZA 56-3.

³ Valsts Tukuma mākslas muzeja statistikas atskaite par 1955. gadu. TMNM MZA 59-7.

⁴ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores statistikas atskaite par 1956. gadu. TMNM MZA 60-3.

⁵ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores statistikas atskaite par 1956. gadu. TMNM MZA 61-3.

⁶ Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata. 25.08.1956. TMNM 32912.

⁷ Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata. 1959. gada augusts. TMNM 32912.

⁸ Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata. 08.09.1959. TMNM 31912.

⁹ Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata. 13.09.1959. TMNM 32912.

¹⁰ Valsts Tukuma mākslas muzeja darba plāns 1958. gadam. TMNM MZA 62-3.

nieku izstāde, jūlijā – Tukuma mākslinieku izstāde, augustā un septembrī – lietišķās mākslas izstāde, bet novembrī un decembrī – Tukuma rajona mākslinieciskās pašdarbības un lietišķās mākslas darbu izstāde.¹ No 1957. gada 25. decembra līdz 1958. gada 31. martam apskatāmas A. Artuma un A. Junkera darbu izstādes, atjaunota latviešu pirmsrevolūcijas un padomju mākslas izstāde no krājuma, izveidota krievu pirmsrevolūcijas un padomju mākslas izstāde – arī no muzeja krājuma, notikusi pašdarbības un lietišķās mākslas izstāde, rumāņu grafiķa Aurēlija Žikidzes izstāde, Aleksandra Zviedra gleznu izstāde, kā arī ceļojošā Rīgas lietišķās mākslas skolas audzēkņu izstāde.²

Pēc kārtējā remonta 1958. gada jūlijā atvērta mākslas muzeja jaunā ekspozīcija, kurā bija izstādītas 73 gleznas un 12 skulptūras. Kā lasāms laikrakstā “Tukuma Ziņotājs”, līdzās “priekšpadomju klasiķiem” – Purvītim, Rozentālam – bija skatāmi arī Tones, Pūpola, Kalves un citu autoru darbi. Goda vieta ierādīta tukumniekam A. Artumam un K. Miesniekam. Bija radīta iespēja iepazīties arī ar trīs “emigranta Neiļa” darbiem.³

Šķiet, ka A. Kapmanei sakarā ar šo eksponēšanu tomēr tika dots kāds aizrādījums, jo gada atskaitē viņa minējusi, ka telpu trūkuma dēļ pastāvīgā ekspozīcija bijusi jānoņem, lai atbrīvotu vietu īstermiņa mākslas izstādēm. Tā rezultātā ekspozīcija bijusi apskatāma īsu laika sprīdi. Kā minējusi direktore, šā apstākļa dēļ muzejam grūti izpildīt PSRS kultūras ministra 1957. gada 25. novembra pavēli par plašu mākslas propagandēšanu. Tomēr, neraugoties uz minētajiem ierobežojumiem, noorganizēta 101 ekskursija. Īpašu interesi izpelnījusies Komjaunatnes 40. gadadienai veltītā Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas audzēkņu izstāde, kuras ietvaros notikusi tikšanās ar skolas audzēkņiem un pedagogiem, kā arī māksliniecisko tērpu demonstrācija.⁴

1958. gada 30. septembrī muzeja direktore informējusi Kultūras ministrijas kolēģijas referentu, ka muzejs pildījis 1958. gada 31. janvāra Kultūras ministrijas pavēli nr. 54 par jaunatnes estētisko audzināšanu, aicinot skolu direktorus un Tautas izglītības nodaļu organizēt skolēnu ekskursijas uz mākslas izstādēm. Pavisam noorganizētas 38 ekskursijas 1400 bērniem. Direktore norādījusi, ka būtu varēts noorganizēt vairāk ekskursiju, bet aprīlī un maijā muzejs bijis slēgts sakarā ar telpu remontu, turklāt skolu vadītāji nav bijuši ieinteresēti muzeja apmeklējumos.⁵ 1958. gadā muzeju apskatījuši 5412 apmeklētāji.⁶

¹ Valsts Tukuma mākslas muzeja darba plāns 1958. gadam. TMNM MZA 62–3.

² Atskaite par Valsts Tukuma mākslas muzeja darbu 1958. gadā. TMNM MZA 62–6.

³ Gaujmala, I. Mākslas muzejs atsācis darbu. Laikr. “Tukuma Ziņotājs”, 10.07.1958.

⁴ Atskaite par Valsts Tukuma mākslas muzeja darbu 1958. gadā. TMNM MZA 62–6.

⁵ Valsts Tukuma mākslas muzeja direktores vēstule KM kolēģijas referentam. Krievu val. 30.09.1958. TMNM MZA 62–4.

⁶ Valsts Tukuma mākslas muzeja statistikas atskaite par 1958. gadu. TMNM MZA 62–5.

1959. gadā muzejā pavisam bija apskatāmas 7 izstādes, neskaitot ekspozīciju, bija iekārtotas divas lietišķās mākslas izstādes, kārtējā tukumnieku izstāde “Tukums tēlotājā mākslā”, rumāņu grafikas un akvareļu izstāde, kas notika Rumānijas dekādes ietvaros, kā arī A. Bromulta personālizstāde.¹

Varētu teikt, ka vismaz kopš 1958. gada, kad muzejam uzdots izveidot novadpētniecības nodaļu, Tukuma mākslas muzejs specializējās tikai latviešu tēlotājā mākslā. Krievu tēlotāja māksla vairs nebija aktuāla.² Autores rīcībā nav informācijas par to, kā konkrēti notika specializācijas maiņa, bet jādodomā, ka šādu lēmumu muzeja direktore bija pieņēmusi tāpēc, ka muzeja kolekcijā bija izcili latviešu mākslinieku darbi un atbilstoša līmeņa krievu mākslinieku darbu vienkārši nebija.

Saskaņā ar PSKP 21. ārkārtējā kongresa lēmumiem, LPSR Kultūras ministrija 1959. gadā izstrādāja tā saukto Kultūras divgades pasākumu plānu kongresa lēmumu ieviešanai, lai gatavotos Padomju Latvijas 20. gadadienas svinībām 1960. gada jūlijā. Kultūras ministrijas Muzeju un pieminekļu daļas plānā bija paredzēts organizēt vēstures un novadpētniecības muzeju zinātnisko konferenci, veltītu Apvienotā Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju kongresa 40. gadadienai, izstrādāt muzejiem jauna veida dokumentāciju, organizēt muzeju darbinieku semināru–kursus par etnogrāfijas jautājumiem, sakārtot materiālus par memoriālo māju restaurāciju un gatavot muzeju darbinieku 5. zinātnisko konferenci. Kultūras pieminekļu aizsardzības jomā bija paredzēts sagatavot un izdot metodiskos materiālus par pieminekļu propagandu, kā arī izveidot valsts aizsargājamo pieminekļu papildu sarakstus.³

Tukuma mākslas muzeja direktore A. Kapmane plānu ir rūpīgi izskatījusi un atzīmējusi svarīgākos uzdevumus, uzsverot arī Mākslas daļas atbildības sfērā ietvertu uzdevumu izstrādāt kopēju pasākumu plānu iedzīvotāju, sevišķi jaunatnes, estētiskās audzināšanas uzlabošanai.

Muzejs rīkojis arī tēlotājas un lietišķās mākslas pašdarbnieku izstādi Kandavas un Tukuma draudzības svētku ietvaros. 1959. gada 28. septembrī Kandavas rajona Kultūras nodaļa informējusi Latvijas PSR Kultūras ministrijas Tukuma Mākslas muzeju, ka izstādi apskatījuši 600 apmeklētāju.⁴ Diemžēl rumāņu mākslas izstāde un latviešu sarkano strēlnieku–mākslinieku izstāde bija maz apmeklētas, vienā 250, otrā – 270 skatītāju. Savukārt tukumnieku mākslas izstāde un krājuma izstāde bijušas ļoti populāras – attiecīgi 1790 un 1402 apmeklētāji.⁵ 1959. gadā pēc ilga

¹ Izstāžu saraksts par 1959. gadu. 19.09.1960. TMNM 66–1.

² Zinātniskās iestādes statistikas atskaite par 1959. gadu. TMNM MZA 66–5.

³ Latvijas PSR Kultūras ministrijas galveno pasākumu plāns 1959. gadam. TMNM MZA 66–3.

⁴ Kandavas rajona kultūras nodaļas vēstule nr. 142, 28.09.1959. TMNM MZA 66–9.

⁵ Valsts Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja atskaite par 1959. gadu. TMNM MZA 66–2.

pārtraukuma beidzot izdots arī izstādes “Tukums tēlotājā mākslā” katalogs, kurā autoru vidū minēti tādi mākslinieki kā Leonīds Āriņš, Ansis Artums, Artūrs Lapiņš, Kārlis Melbārzdīs, Ernests Meļķis, Kārlis Miesnieks, Nikolajs Petraškevičs, Herberts Siliņš un Pēteris Upītis, kā arī Harijs Sprincis un Vitolds Svirskis.¹

Darbi no Tukuma Mākslas muzeja kolekcijas eksponēti arī izstādēs ārpus Tukuma. Piemēram, 1959. gada novembrī LPSR Mākslinieku savienības atbildīgais sekretārs M. Ivanovs lūdzis deponēt gleznotāja Jāņa Liepiņa darbus.²

1959. gada 12. aprīlī visā Padomju Savienībā atzīmēta pirmā Mākslinieku diena. Atsaucoties uz Latvijas PSR Mākslinieku savienības priekšsēdētāja vietnieka E. Ozoliņa rakstisko aicinājumu,³ Mākslinieku diena atzīmēta arī Tukumā. 1959. gadā muzeju apskatīja 6371 apmeklētājs.⁴

Muzeja mākslas arhīvā saglabājies 1959. gada 11. jūlijā sastādīts ekspozīcijas topogrāfiskais saraksts, kurā ietverti pavisam 75 mākslas darbi no muzeja krājuma. Ekspozīcijā bija iekļauti ne tikai vecmeistaru V. Purviša, J. Federa, J. Rozentāla, J. Baumana, A. Baumana, bet arī daudzu citu, tostarp Otrā pasaules kara beigās uz ārzemēm emigrējušo autoru darbi, piemēram, Kārļa Neiļa gleznas “Akts”, “Baltie ceriņi” un “Meitene pie galda”. Vēl vairāk – ekspozīcijā bija iekļauta arī Anša Cepures glezna “Tautas dziesma”,⁵ ko jau aprakstītās autoritatīvas mākslas ekspertu komisijas bija nolēmušas iznīcībai.

Zinātnisko iestāžu statistikas atskaitē par 1960. gadu parādās informācija, ka mainījies muzeja specializācija: latviešu tēlotājas mākslas virzienu papildināja Tukuma rajona novadpētniecība.⁶ Mākslas jomā muzejs komplektēja 19. gadsimta beigu un 20. gadsimta sākuma, kā arī padomju Latvijas tēlotājas mākslas darbus, savukārt novadpētniecībā bija izvirzīts mērķis vākt un eksponēt materiālās kultūras pieminekļus un latviešu tautas revolucionārās pagātnes, kā arī sociālisma un komunisma celtniecības materiālus Tukuma rajonā, un propagandēt komunistisko darbu un ideoloģiju.⁷ Atskaitē par muzeja darbu 1960. gadā atrodami dati liecina, ka šis gads uzskatāms par veiksmīgu: dubultojušies izstāžu skaits (no 7 līdz 14), būtiski pieaudzis apmeklētāju skaits (no 6371 līdz 10 234), arī ekskursantu skaits (no 3856 līdz 5950). Atskaitē minēts, ka ārpus

¹ Tukuma mākslinieku darbu izstādes katalogs. Valsts Tukuma Mākslas muzejā. Tukumā, Dārza ielā 11/13. 1961. g. 6.11.–6.12. Glabājas Tukuma muzeja mākslas arhīvā.

² LPSR Mākslinieku savienības vēstule nr. 1037/4, 20.11.1959. TMNM 66–7.

³ LPSR Mākslinieku savienības vēstule nr. 199/6, 28.02.1959. TMNM MZA 66–6.

⁴ Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja statistikas atskaite par 1959. gadu. TMNM MZA 66–5.

⁵ Ekspozīcijas topogrāfisks saraksts. 11.07.1959. TMNM 66–10.

⁶ Zinātnisko iestāžu statistikas atskaite par 1960. gadu. TMNM MZA 74–3.

⁷ Informācija uzziņu krājumam “PSRS muzeji”. Nedatēta. Sagatavojuši A. Kapmane. TMNM MXZA 85–1.

Auguste Kapmane vada ekskursiju Kandavas skolu jauniešiem Kārļa Miesnieka izstādē Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja Mākslas nodaļas izstāžu zālē 1961. gada sākumā. Dzintara Gruzīņa foto.

muzeja sarīkotas 4 izstādes.¹ 1961. gadā mākslas krājumā bija 430 priekšmeti, bet vēstures – pavisam 1131 priekšmets, tajā skaitā 388 priekšmeti pamatkrājumā.²

Sagaidot PSKP 22. kongresu, Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejs plānoja sarīkot kārtējo Tukuma profesionālo mākslinieku izstādi un nokomplektēt ceļojošo izstādi no mākslas darbu reprodukcijām, lai atspoguļotu darbaļaužu cīņu par septiņgades pirmstermiņa izpildi.³

Muzeja apmeklētāju atsauksmju grāmatā atrodami daudzi cildinoši ieraksti par izstādēm, par interesantajām ekskursijām, ko vadījusi direktore A. Kapmane, bet ir arī ieraksti, kuru autori novērtē bagāto muzeja krājumu un iespēju tos apskatīt. Citēšu tikai dažus, piemēram: “Jāpriecājas par faktu, ka šajā muzejā vairāki mūsu pazīstamie meistari ir parādīti daudz bagātāki un raksturīgāki, nekā citos galvenajos republikas muzejos. Neapšaubāmi būtu vēlams, lai šādi muzeji tiktu iekārtoti arī citās republikas lielākajās pilsētās.” Vai arī – “Ar šo kolekciju Tukuma muzejs var lepoties.”

¹ TZVA, 143. fonds, 1. apraksts, 12. lieta.

² Informācija uzziņu krājumam “PSRS muzeji”. Nedatēta. Sagatavojusi A. Kapmane. TMNM MZA 85–1.

³ Tukuma mākslas un novadpētniecības muzeja vēstule Pieminēkļu un muzeju daļai, nr. 42, 12.04.1961. TMNM MZA 85–1.

Nobeigums

A. Kapmanes loma Tukuma muzejā nav viennozīmīgi vērtējama, un viņas darbība būtu plašāk pētāma. Viņa ir pazīstama PSKP biedre un padomju mākslas funkcionāre, kas iestājusies par mākslas sovetizāciju un ideoloģizāciju, un pati to visiem iespējamiem līdzekļiem veicinājusi, strādājot LPSR Ministru padomes Mākslas lietu pārvaldē gan Tēlotājas mākslas nodaļas vadītājas, gan šīs nodaļas inspektora amatā, kā arī pildot Mākslinieku savienības partijas pirmorganizācijas sekretāres pienākumus. Toreizējā Valsts Tukuma mākslas muzeja direktora amatā viņa nonāca, saņemot sodu par nepietiekamu iepriekšējā muzeja direktora Leonīda Āriņa darbības kontroli, jo bija pieļāvusi, ka L. Āriņš nebija pildījis ne LKP Tukuma rajona komitejas biroja, ne Kultūras ministrijas kolēģijas, ne Mākslas lietu pārvaldes rīkojumus, uzdrošinoties saglabāt iznīcināšanai nolemtos mākslas darbus.

Tomēr arī pati A. Kapmane šos lēmumus par muzeja krājuma mākslas darbu iznīcināšanu vai nodošanu īpaši glabāšanai specfondos neizpildīja. Autore rīcībā nav pietiekami detalizētas un plašas informācijas par to, kāpēc minētie lēmumi netika izpildīti. Tā kā Valsts Tukuma mākslas muzejs līdz 1953. gadam vēl bija Vis-savienības nozīmes muzejs, LPSR Mākslas lietu pārvaldei bija jāaskaņo visas rīcības ar PSRS Mākslas lietu komiteju. Dokumentu sagatavošanas un saskaņošanas, kā arī lēmumu pieņemšanas process bija lēns. Turklāt pēc Staļina nāves Padomju Savienībā notika sabiedriski politiskās dzīves liberalizācija, mainījās nostādnes arī muzeju jomā, tostarp mākslas muzejiem radās iespēja attiekties no tematiskās pieejas ekspozīcijas veidošanā. Iespējams, ka A. Kapmane izmantoja arī savu autoritāti, lai saglabātu augstvērtīgus mākslas darbus.

Autore pieļauj, ka A. Kapmanes neizlēmību krājuma darbu nodošanas specfondā vai iznīcināšanas jautājumā veicināja arī L. Āriņa uzskati un aktīvā nostāja, biežie apmeklējumi muzejā, plašās zināšanas un sarunas par mākslu un muzeju.

Novērtējot A. Kapmanes spēju izmantot apstākļus un saglabāt muzeja mākslas kolekciju Tukumā kā vienotu veselumu, autore gribētu atzīmēt viņas ieguldījumu ne tikai pirmspadomju posma Latvijas mākslinieku darbu saglabāšanā, bet arī drosmi to eksponēšanā. A. Kapmane pilnībā izmantoja visas iespējas papildināt muzeja krājumu ar kvalitatīviem pirmspadomju posma mākslas darbiem, faktiski dublējot L. Āriņa vākumu. Mūsdienās augsti vērtētā Latvijas mākslas darbu kolekcija Tukuma muzejā ir divus pilnīgi pretējus pasaules uzskatus pārstāvošu muzeja direktoru radīta, turklāt abiem noteicošais kritērijs darbu izvēlē bijis muzeja priekšmeta mākslinieciskā vērtība.

Kā atzinis gleznotājs B. Bērziņš, tie, kas padomju laika gribēja veldzēties labā latviešu glezniecībā, devās to meklēt uz Tukumu, kur Āriņš trīsdesmitajos gados bija izkopis izcilu krājumu. Atstatums no metropoles un muzejnieku patriotisms

saglabāja to māksliniekiem pastāvīgi pieejamu.¹ Šie mākslas zinātnieces Laimas Slavas citētie vārdi vedina uz pārdomām ne tikai par L. Āriņa devumu, bet arī par A. Kapmanes ieguldījuma novērtējumu Tukuma muzeja mākslas kolekcijas izveidē. Autorei jāatzīst, ka muzejnieku patriotisms bija īpašība, kas piemita arī Augustei Kapmanei, un viņas darbība būtu vēl plašāk pētāma.

Izmantotie avoti

Arhīvu materiāli

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LVA) 15500. fonds, 2. apraksts, 930. lieta.

Latvijas Nacionālā arhīva Tukuma Zonālais valsts arhīvs (TZVA) 143. fonds, 1. apraksts, 6. un 12. lieta.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 467. fonds, 3. apraksts, 327. lieta.

Tukuma muzeja materiāli

Auguste Kapmane. *Dzīves gājums*. Sagatavoja Guna Zelmene, papildināja Agrita Ozola, 2014. Pielikums Tukuma muzeja aktam par priekšmetu pieņemšanu krājumā nr. 48, 30.12.2014.

Dokumentu iesējums: Tukuma muzeja Mākslas nodaļas dokumenti.1939.–1970.

L. Āriņa ziņojuma teksts, nolasīts LK(b)P Tukuma rajona komitejas biroja sēdē 15.03.1952. Tukuma muzeja (turpmāk – TMNM) Mākslas zinātniskais arhīvs (MZA) nr. 55–5.

Valsts Tukuma mākslas muzeja atsauksmju grāmata.1954.–1961. TMNM 32912.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1952. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 56.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1953. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 57.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1954. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 58.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1955. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 59.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1956. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 60.

Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1957. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA. 61.

¹ Slava L. Dieva buča. Rīga: Jumava, 2000, 70. lpp.

- Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1958. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 62.
- Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1959. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 63.
- Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1960. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 64.
- Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1961. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 65.
- Valsts Tukuma mākslas muzeja dokumenti par 1962. gadu. Dokumentu mape. TMNM MZA 66.

Literatūra

- ICOM *Code of Ethics for Museums. International Council of Museums*. ICOM, 2003. P. 8.
- Glossary. *The Manual of the Museum Planning*. Ed. by G. D. Lord and B. Lord. Oxford: AltaMiraPress, 2001. P. 419.
- Cēbere, G. *Leonīds Āriņš. Glezniecība, zīmējumi, dienasgrāmatas*. Rīga: Neputns, 2007. 168 lpp.
- Latvijas māksla. Tukuma muzeja gleznu kolekcija*. Izlase. Sast. I. Runkovska. Rīga: Tukuma muzejs/Neputns, 2005. 200 lpp.
- Ozola, A. Tukuma muzejs. Žurn.: *Mākslas teorija un vēsture*, Nr. 6–7, 2006.
- Ozola, A. Muzeja loma – starp izvēli un iespēju. Rakstu krāj. *Muzejs mūsdienu sabiedrībā-2*. Baltijas Muzeoloģijas skolas raksti. 2009.–2013. Rīga: Baltijas Muzeoloģijas veicināšanas biedrība, 2014. 55.–62. lpp.
- Ozola, A. Tukuma muzejs atmodas procesos. Rakstu krāj.: *Cerētais un sasniegtais*. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums. Veltīts Latvijas Tautas frontes 25. gadadienai. Talsi: biedrība “Vēsturiskā atmiņa”, 2013. 21.–53. lpp.
- Ozola, A. Tukuma muzeja ieguldījums Kurzemes reģiona pētniecībā. Rakstu krāj.: *Latvijas vēsture krustcelēs un jaunu pieeju meklējumos*. Latvijas vēsturnieku I kongresa materiāli. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014. 369.–386. lpp.
- Runkovska, I. Lappuses no Leonīda Āriņa dienasgrāmatas. Rakstu krāj.: *Tukuma novada kultūrvēsture*. Sast. A. Ozola. 7. sējums. Tukums: Tukuma muzejs, 2005. 113.–126. lpp.
- Tukuma mākslinieku darbu izstādes katalogs*. Valsts Tukuma Mākslas muzejā. Tukumā, Dārza ielā 11/13. 1961. g. 6.11.–6.12. Tukums: Tukuma mākslas un novadpētniecības muzejs, 1961.
- Златоустова, В. Государственная политика в области музейного дела (1945–1985). Сборник: *Музей и власть*. Москва: НИИ Культуры, 1991. 226 стр.

Пиатровский, Б. *История Эрмитажа*. Москва: Искусство, 2000. 330 стр.
Юрьева, Т. *Музей в мировой культуре*. Москва: Русское слово, 2003, 390 стр.

Publikācijas presē

Kapmane, A. Jaunas izstādes Tukuma mākslas muzejā. Laikr. "Tukuma Ziņotājs", 21.11.1953.

Malva, B. Tukuma mākslas muzejā. Laikr. "Tukuma Ziņotājs", 31.10.1953.

Malva, B. Tukuma mākslas muzejā. Laikr. "Tukuma Ziņotājs", 06.06.1953.

Gaujmalā, I. Mākslas muzejs atsācis darbu. Laikr. "Tukuma Ziņotājs", 10.07.1958.

THE SIGNIFICANCE OF PERSONALITY IN DEFINING AND REALISATION OF THE ROLE OF A MUSEUM: A CASE STUDY OF TUKUMS MUSEUM (1953–1960)

Abstract

The paper reflects the understanding of Auguste Kapmane, Director of the State Tukums Museum (the present Tukums Museum), on the role of the museum, or rather its contribution to society in accordance with ideological tasks of Soviet museums. It also deals with her activities in realisation of the role of museum within the context of the social-political events of the 1950s. Evaluation of her activities in Tukums is not unambiguous. Although she had been a member of the Communist Party since 1917 and she was head of a museum whose collection was dominated by artwork of the pre-Soviet period, she held professional criteria higher than ideological tasks. She did not comply with the demand of several evaluation commissions of the museum collections to destroy the works of the so-called formalists and she also dared to exhibit pictures by some émigré painters. Likewise, she enlarged the museum collection with prominent artwork by Latvian painters from collections of other museums during the so-called cleansing actions.

Keywords: *museum, museum role, museum mission, museum collection.*